

SÚDRŽNOSŤ SPOLOČNOSTI, MULTIETNICKÁ SPOLOČNOSŤ

PhDr. Imrich Vašečka
November 2004

SÚDRŽNOSŤ SPOLOČNOSTI

Poznámka:

*Ide o problematiku, ktorá nie je ujasnená teoreticky
a nebola podrobená ani rozsiahlejšiemu výskumu.
Tento text možno preto chápať iba ako nezáväznú úvahu,
ktorá slúži skôr ako inšpirácia
a nie ako odovzdávanie poznatkov.*

V štáte, ktorý obývajú okrem dominujúcej majority aj rôzne komunity s odlišnou kultúrou, tradíciami a niekedy aj organizáciou skupinového života sa v podmienkach demokracie západného typu dostáva do popredia otázka účinnej väzby, ktorá by majoritu aj komunity navzájom spájala tak, aby spolu vytvárali jeden celok bez straty identity jednotlivých častí. O kvalite tejto väzby rozhoduje podoba sociálnej štruktúry a podoba sociálnej súdržnosti.

Súdržnosťou spoločnosti možno vo všeobecnosti rozumieť také usporiadanie sociálnych vzťahov, ktoré sústreďuje jednotlivcov do sociálnych skupín a do spoločnosti. Súdržnosť spoločnosti sa utvára na historicky vzniknutej sociálnej štruktúre spoločnosti a prejavuje sa vo vzťahmi vzájomnej solidarity, spriaznenosti a spolupráce medzi členmi spoločnosti, a to na mikro-, mezo- a makroúrovni a v rovine inštitucionálnej, quaziinštitucionálnej a mimoinštitucionálnej¹.

Ľudia vstupujú do vzťahov vzájomnej solidarity, spriaznenosti a spolupráce na mikroúrovni priamo, a to svojimi bezprostrednými opakovanými sociálnymi kontaktami v rámci svojho lokálneho spoločenstva a svojim sociálnym konaním v sociálnych

---

¹ Toto členenie použil J. Mucha v štúdiu *Demokratyzacja i mniejszości kulturowe. Polska przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych* (Mucha, 1992: 31).

Rovinou inštitucionálnou máme na mysli prijímanie a vykonávanie rozhodnutí v štátnych inštitúciách, ktorých cieľom je v súlade so zákonom umožniť prístup ku zdrojom, ktorými disponuje štát a k ochrane, ktorou sa vo vzťahu k občanom zaviazal. Scénou, na ktorej sa dialóg tohoto typu uskutočňuje, sú najmä volené orgány územnej samosprávy a parlament, štátne inštitúcie.

Rovina quazi-inštitucionálna sa týka kolektívneho konania a vzájomných vzťahov občianskych združení, politických strán, cirkví a pod. Scénou, na ktorej sa dialóg tohoto typu uskutočňuje, sú najmä tripartita, ekumenická rada cirkví, nevládne a neziskové organizácie 3. sektora a pod. Prezentujú sa tam a stretávajú názory rôznych zoskupení, záujmových skupín a pod. Ujasňuje sa tu podstata rôznych úloh a sociálnych problémov, diskutujú sa a prijímajú ich riešenia a spôsoby ich realizácie - či už prostredníctvom zákonov, rozhodnutí štátnych inštitúcií, alebo činnosťou tých, ktorých sa záležitosť priamo týka.

Rovinou neinštitucionálnou sa myslí sféra kolektívnych postojov a činností, ktoré sa formujú a realizujú v neformálnom dialógu priamo medzi členmi jednotlivých komunit, skupín, sociálnych vrstiev.

zосkupeniach na úrovni lokality. Na mezo- a makroúrovni sprostredkovane prostredníctvom nadlokálnych sociálnych zосkupení, ktorých sú členmi.

Zdroje sociálnej súdržnosti a nástroje sociálnej a politickej intervencie do tejto problematiky sú iné, keď súdržnosť utvárajú vzťahy, ktoré sprostredkovávajú inštitúcie, sú iné keď sa súdržnosť utvára vo vzťahoch do ktorých ľudia vstupujú ako členovia rôznych sociálnych quazi-inštitúcií a sociálnych združení a sú iné, keď sa realizuje vo vzťahoch, ktoré sú ľuďom dané ako členom rôznych pospolitostí a komunit.

To, či uvedené vzťahy pozitívne ovplyvňujú súdržnosť spoločnosti závisí od toho, ako jej členovia vnímajú a interpretujú rozmanitosť sociálnej štruktúry spoločnosti a mieru jej diferencovanosti. Významnú úlohu pritom zohráva to, ako členovia spoločnosti pristupujú k sociálnej rovnosti (ide najmä o to, aký význam prisudzujú vzájomnej solidarite), k sociálnej spravodlivosti a k otázke tolerancie (ide najmä o vzťah k menšinám).

Vzťahy sociálnej solidarity sa prejavujú ochranou a pomocou tým členov spoločnosti, ktorí sú z rôznych dôvodov sociálne slabší, postihnutí a nadštandardne ohrození rôznymi sociálnymi udalosťami. V inštitucionálnej rovine majú tieto vzťahy podobu systému sociálnej ochrany a pomoci, v quazi- a mimoinštitucionálnej majú podobu solidarity s tými, ktorí sú považovaní za súčasť skupiny MY, za súčasť *in-group*. Intenzita vzťahov solidarity závisí od miery vzájomnej závislosti členov spoločnosti a od prístupu, aký v spoločnosti prevláda vo vzťahu k takým otázkam ako sú subsidiarita pomoci, miera univerzalizmu pomoci, osobná zodpovednosť občana za svoj osud, zodpovednosť sociálnych sietí, ktorých je členom. Nástrojmi tejto podoby súdržnosti sú neformálne sociálne siete a sociálne siete, ktoré zabezpečujú verejné inštitúcie, súkromné organizácie a jednotlivci.

Vzťahy spriaznenosti sa prejavujú spoločnou skupinovou identitou MY. Miera vzájomnej spriaznenosti závisí od rozsahu a dôležitosti sociálnych hodnôt, ktoré členovia spoločnosti spoločne zdieľajú a od vedomia spoločného osudu v komunitách a iných sociálnych zосkupeniach, ktoré tvoria danú globálnu spoločnosť. Členovia spoločnosti podľa nich orientujú svoje sociálne správanie a konanie. Tieto spoločné hodnoty a vedomie nevznikajú na príkaz či prianie štátu a jeho inštitúcií, ale prirodzene sa utvárajú a potvrdzujú v každodenných interakciách a v spoločnej sociálnej činnosti v sociálnom priestore, ktorý všetci považujú za svoje spoločné dedičstvo. Nástrojmi tejto podoby sociálnej súdržnosti sú pozitívna komunikácia pri vzájomnom spoznávaní a kultivovaní toho, čo je a čo môže byť všetkým spoločné, vrátane vízie spoločnej budúcnosti.

Vzťahy vzájomnej spolupráce sa prejavujú spoločnou skupinovou činnosťou pri riešení spoločných úloh a problémov. Ide o to, ako efektívne spoločnosť dokáže identifikovať a riešiť problémy a úlohy, ktoré pred ňou stoja. V podmienkach demokracie západného typu intenzita vzájomnej spolupráce závisí od miery dôvery aká vládne medzi občanmi, jednotlivými zосkupeniami v spoločnosti (komunitami, triedami, inštitúciami, združeniami a inými), medzi občanmi a ich predstaviteľmi a od toho, v akom rozsahu sa v spoločnosti rešpektujú vzory a normy činností, ktorými sa spoločnosť riadi pri riešení problémov a úloh a od miery tohoto rešpektovania. Nástrojmi tejto podoby sociálnej súdržnosti sú sociálny dialóg a sociálna dohoda medzi komunitami, sociálnymi vrstvami

a inými sociálnymi zoskupeniami pri riešení medzikomunitných a medziskupinových problémov a pri realizovaní spoločných vízií budúcnosti.

Intervencie do problematiky sociálnej súdržnosti by mali rešpektovať jej vlastnosti (pre neujasnenosť pojmu majú menované vlastnosti skôr hypotetickú podobu).

► Miera sociálnej súdržnosti spoločnosti závisí na častosti a intenzite s akou jej členovia vstupujú vo verejnom mikro-, mezo- a makropriestore do vzájomných vzťahov solidarity, spriaznenosti a spolupráce. Vôľa vstupovať do týchto vzťahov je z dlhodobého hľadiska podmienená tým, či existujúce sociálne nerovnosti a procesy sociálneho vylúčenia sú v spoločnosti akceptované a považované za legitímne. Miera sociálnej súdržnosti teda závisí od toho, či konkrétnu podobu sociálnej nerovnosti a exklúzie považuje spoločnosť v danom čase za legitímnu a akceptovateľnú.

► Trvalosť a kontinuitu prejavov sociálnej súdržnosti udržiavajú v modernej spoločnosti najmä inštitúcie. Na úrovni celej spoločnosti zabezpečujú rešpektovanie zásad sociálnej spravodlivosti a rovnosti, zabezpečujú sociálny dialóg a spoločenskú dohodu a zabezpečujú sociálnu ochranu a solidaritu členov spoločnosti. Podoby súdržnosti v rovine inštitucionálnej, quazi-inštitucionálnej a mimoinštitucionálnej sú však prepojené. Vzájomne zastupiteľné sú ale iba do určitej miery a intervencie by preto mali rešpektovať tak princíp subsidiarity, ako aj smerovať k tomu, aby sa udržiavala ich rovnováha.

► Uplatňovanie princípu subsidiarity prinavracia v ostatnom čase dôležitosť ďalším dvom sféram - quazi inštitucionálnej a mimoinštitucionálnej. Znamená to, že súdržnosť bude v budúcnosti stále viac dosahovaná tým, že každý člen spoločnosti bude mať možnosť rozvíjať svoju mnohonásobnú rôzne individuálne štrukturovanú identitu a tým, že každá komunita bude mať možnosť riešiť si sama svoje problémy a zároveň sa bude od nej očakávať, že sa bude podieľať na riešení celospoločenských úloh a problémov.

V rozvinutých krajinách narastajú zmeny, ktoré narúšajú doterajšiu podobu súdržnosti spoločnosti. Ide najmä o zmeny v oblasti technológií a kultúry.² Stredná vrstva ako celok stráca navyše doterajšie jasne viditeľné hranice.³ Zmeny v technológiách menia nielen kvalitu pracovných miest, ale aj ich počet. Navyše, prehlbujú sa rozdiely medzi bohatými a chudobnými regiónmi v jednotlivých krajinách, ale spolu s tým sa národné trhy práce prepájajú.

---

² Nové technológie nahrádzajú masovosť výroby rýchlosťou získavania a uplatňovania nových poznatkov a menia tým požiadavky na schopnosti ľudí, ktorí obsluhujú tieto technológie. Títo ľudia získavajú svoju kvalifikáciu dlho a musia pri tom vynaložiť veľké úsilie, žiada sa od nich flexibilita v rýchle sa meniacom sociálnom a pracovnom prostredí, schopnosť prijímať zodpovednosť, schopnosť vysokej tvorivosti a vysokého pracovného nasadenia, schopnosť počas života niekoľkokrát významne zmeniť svoju kvalifikáciu a zručnosť, musia byť trvale spoľahliví, pretože v práci ich môže málokto nahradiť atď. Títo ľudia sú flexibilní a samostatní. Počas života sú zväčša nútení vystriedať niekoľko značne odlišných sociálnych pozícií a pôsobiť v rôznych štruktúrach a identitách. Títo nemanuálne pracujúci odborníci, prepojení na nové technológie, tvoria novú strednú vrstvu.

³ Príslušníci starej strednej vrstvy strácajú svoje doterajšie postavenie a narastá u nich pocit ohrozenia sociálnym zostupom. Pre príslušníkov novej strednej vrstvy sa naopak budúcnosť spája so šancami na vzostup a uplatnenie. Cenia si svoju nezávislosť a svoju kvalifikáciu, do priestoru konkurencie sú nútení vstupovať často a sami za seba, pre formulovanie a obhajobu svojich záujmov nepotrebujú masové organizácie, autoritatívny štýl riadenia ničí ich schopnosti, súdržnosť a solidarita s tými, ktorí nie sú ochotní vynaložiť tú istú námahu ako oni, je pre nich ťažko prijateľná.

Tieto a ďalšie procesy vyvolávajú stále väčší pohyb ľudí z regiónov chudobných a nestabilných do regiónov bohatých a viac stabilizovaných. V bohatých a stabilizovaných regiónoch/krajinách vznikajú tzv. nové menšiny, ktoré sú v súčasnosti jasne odlišiteľné podľa znakov etnických a znakov sociálneho postavenia. Kumulácia týchto znevýhodňujúcich znakov v jednej sociálnej skupine sa môže stať hrozbou pre stabilitu a súdržnosť spoločnosti. Na druhej strane však platí, že rozmanitosť rozvinutých spoločností narastá a je to príležitosť pre rast ich tvorivého potenciálu.

Na rozdiel od prvej polovice minulého storočia rozvinuté spoločnosti stále menší význam prisudzujú homogenite spoločnosti. Podmienkou pozitívneho využitia rozmanitosti je však to, či spoločnosť dokáže znížiť legitimitu rozhodnutí, ktoré prijíma mechanicky dosahovaná početná väčšina a či dokáže zabezpečiť rast významu menšín. V nadväznosti na to sa v týchto krajinách do popredia dostáva kultúra rešpektu k inakosti, sociálny dialóg a dohoda medzi stále rozmanitejšími časťami štruktúry spoločnosti. S šíriacou sa globalizáciou a uplatňovaním princípu subsidiarity rastie zároveň dôležitosť nadnárodných a regionálnych štruktúr. Súdržnosť a súvisiaca skupinová identita, solidarita a spolupráca tak prestávajú byť záležitosťou prevažne národného štátu. S rastúcou rozmanitosťou spoločnosti, vrátane rozmanitosti foriem rodiny, rastie však nebezpečie jej fragmentarizácie a prehlbujú sa procesy sociálnej exklúzie. Rozvinuté spoločnosti preto prehodnocujú doterajšie prístupy k integrácii a súdržnosti spoločnosti. Naproti tomu niektoré časti politického spektra v ČR považujú rastúcu heterogenitu a diferencovanosť spoločnosti za nadštandardnú, ktorá ohrozuje jej súdržnosť.

Zmeny v rozvinutých krajinách nie sú fatálne v tom zmysle, že sa u nás udejú nech už urobíme čokoľvek. Ich konkrétna podoba a využitie v prospech súdržnosti spoločnosti závisí od toho, či ich vezmú do rúk tí, ktorí majú pozitívnu víziu budúcnosti a jej ľudských hodnôt, alebo tí, ktorí svoje konanie orientujú podľa minulosti a potrieb dnešného dňa.

VÝCHODISKOVÝ STAV

Súčasný stav súdržnosti spoločnosti je reakciou na manipulácie s touto problematikou v období komunizmu a na chybné rozhodnutia po roku 1989.

Komunistický režim oprel svoju snahu vybudovať novú, proletársku triednu súdržnosť o komunistickú ideológiu doplnenú mýtom všeslovanského (rozumej proruského) bratstva, o umelú zideologizovanú sociálnu štruktúru (robotníci, družstevní roľníci a pracujúca inteligencia), o nenávisť k tzv. triednemu nepriateľovi, o atmosféru trvalého ohrozenia a mobilizácie. Dovolil rozvíjať súdržnosť iba v rámci skupín, ktoré mal pod kontrolou prostredníctvom Štb a KSČ. Súdržnosť, ktorej prirodzeným zdrojom sú primárne skupiny (rodina, rovestníci, susedská komunita) sa snažil nahradiť súdržnosťou tzv. pracovných kolektívov, brigád socialistickej práce a tzv. spoločenských organizácií, ktoré boli povolené ako súčasť tzv. Národného frontu. Súdržnosť, ktorej zdrojom je pôvod, resp. občianstvo, sa snažil nahradiť súdržnosťou tzv. ľudu socialistickej krajiny. Výsledkom týchto manipulácií bol rozvrat priamych väzieb medzi jednotlivými zložkami spoločnosti a ich nahradenie umelými väzbami, ktoré sprostredkovali centrálné inštitúcie "štátostrany". Po úpadku komunistického režimu sa homogénna masa pracujúcich začína

diferencovať horizontálne aj vertikálne. Spája sa s tým proces znovunachádzania a formulovania skupinových potrieb a záujmov a ich komunikácia s inými. Boli sme konfrontovaní s deformáciou svojej schopnosti komunikovať a riešiť spoločenské problémy prostredníctvom skupinových činností, ktoré neorganizujú štátne inštitúcie, s deformáciou schopnosti byť solidárni ako skupina s inou skupinou, s deformáciou sociálnej štruktúry a kolektívnej identity. Dôsledky plne pociťujeme až v súčasnosti a zrejme bude trvať ešte veľmi dlho, kým sa ich zbavíme.